

סיקורת ספרים

לא קורבנות שווא

תחקיר מרתק על פרשה שהסעירה את דעת הקהל בישראל מעלה שוב את השאלה כיצד צריך צה"ל להתמודד עם תאונות אימונים. על ספרו של עמרי אסנהיים, צאלים, הטראומה של סיירת מטכ"ל, תל-אביב, כינרת זמורה-ביתן, 2012

מתקן אימונים ללוחמה בשטח בנוי | הספר על צאלים עוסק בשלוש הסוגיות המרכזיות של האירוע: סוגיית ייחודה של סיירת מטכ"ל והשפעות ייחודיותה על אשר אירע; סוגיית האימונים וסוגיית התחקיר והשיפוט הצבאי

אל"ם (מיל) רז שניא
לשעבר הרמ"ט של עוצבת עמוד האש

אסנהיים עוקב אחר נפתולי מינוים של בעלי התפקידים למבצע ודן בתחומי אחריותם ובסמכויות שלא הוגדרו כראות על ידי הרמטכ"ל וגרמו בדיעבד להאשמות ההדדיות של המעורבים הבכירים והזוטרים. נוסף על כך שתחומי האחריות והסמכויות לא הוגדרו כיאות מדגיש המחבר את השימוש שנעשה במושגים לא צבאיים בעת תכנון המבצע כמו "מצביא", "פרויקטור", "כפיל למפקד" ו"מוביל".

הספר משופע בביטויים המתארים את התוצאה שהייתה להגדרה הלא ברורה של הסמכויות ושימוש בביטויים הלא צבאיים: "הרגשתי כמו ילד להורים גרושים" (הכפופים בנוגע ליחסים בין האלופים), "הריון מחוץ לרחם" (על ניהול ההכנות למבצע), "שושלת נישואין בתוך המשפחה" (על סירת מטכ"ל).

אסנהיים עונה על כל השאלות שהעסיקו את התקשורת (ושנשאלות על גב הכריכה), ולכאורה התחקיר המקיף והממצה שערך נותן לקורא תמונה מלאה על שלל היבטי האירוע. אסנהיים עוסק בשלוש הסוגיות המרכזיות של האירוע - סוגיית ייחודה של סירת מטכ"ל והשפעות ייחודיות על אשר אירע; סוגיית האימונים וסוגיית התחקיר והשיפוט הצבאי. אולם הוא נמנע מלנתח את הסוגיות האלה ואפילו נמנע מלהביע עמדה בנוגע אליהן.

ייחודה של סירת מטכ"ל

בהיותה יחידה מיוחדת יש להבדיל בינה לבין כל יחידה צבאית רגילה. היחידות הטקטיות בצבא מתאמנות לקראת מצב של אי-ודאות, שהוא לדעת גדול הוגי המלחמה, קרל פון קלאוזוביץ, המאפיין המרכזי של המלחמה: "המלחמה משרה אווירה של סכנה, של מאמץ פיזי, של אי-ודאות ושל מקריות".² משמעות הדבר: הפעלת יחידה צבאית רגילה במלחמה אינה יכולה להיות מושלמת. לעיתים קרובות האויב הוא שמחליט מתי יידרש ממנה להילחם ובאילו תנאים.

אולם בכל הנוגע לאי-ודאות דומה סירת מטכ"ל יותר לשודדי בנקים: המבצעים

המחבר מבסס את סיפור המבצע על המידע שפורסם בתקשורת, על דו"ח ועדת החקירה, על פרוטוקול המשפט ועל מפגשים בלתי אמצעיים עם מרבית האנשים שהיו קשורים למבצע ובהם מפקדים, קציני מטה ולוחמים. מידע נוסף הגיע לידיי בשיחות שערך עם המשפחות שאיבדו את יקיריהן באסון. אלה אספו בעצמם שברי מידע על אירועי אותו הלילה.

בכל הנוגע לאי-ודאות דומה סירת מטכ"ל יותר לשודדי בנקים: המבצעים מתוכננים בעזרת מודיעין רב על היעדים שהם תמיד ברורים וידועים, לוח הזמנים מדויק, וההחלטה לצאת למבצע היא תלויה הקשר

מבוא

ליד הכניסה ללשכת המפקד בצאלים, על לוח ברזל גדול צבוע שחור שניצב על אבן, חקוקה אָמרה. מישהו טרח למחוק את שם המחבר, אולם הותיר את הכתוב: "בשדות האימונים יזרעו הזרעים, אשר בשדות אחרים, בימים אחרים, יקצרו את פירות הניצחון". האמרה - של גנרל דגלאס מקארטור - רשומה מעל הכניסה לאולם ההרצאות באקדמיה הצבאית האמריקנית בווסט-פוינט:

"Upon the fields of friendly struggle are sown the seeds that upon other fields on other days will bear the fruits of victory" ב"שיקגו", מתקן לאימוני לש"ב (לוחמה בשטח בנוי) של בסיס צאלים, תירגלו לוחמים של סירת מטכ"ל בלילה שבין 4 ל-5 בנובמבר 1992 פעולה סודית ביותר. שיאו של התרגול היה ירי של טילי תמוז¹ לעיני הרמטכ"ל, רב-אלוף אהוד ברק, ראש אמ"ן, אלוף אורי שניא, מפקד הגיס הצפוני, אלוף עמירם לוי, וראש מערך המבצעים המיוחדים (מ"מ) באמ"ן, אל"ם דני ארדיטי.

המבצע נועד להיות אחד הנועזים בתולדות צה"ל: לפי הספר, תחת שם הקוד "סדנת מחשבים" הוצפנו ההכנות למבצע "שיח אטד" שמטרתה הייתה להתנקש בסדאם חוסיין שליט עיראק. התרגול הופסק בסוף חלקו הראשון, שאמור היה להיות "יבש", לאחר ששני טילי תמוז נורו בטעות במהלכו וגרמו למותם של חמישה מלוחמי הסירת ששימשו כוח ביום אויב: סגן אלעד שילה, סמ"ר שמרי שפרן, סמ"ר אריה כהן, סמל שרון תמיר ורב"ט ערן ויכסלבאום. שישה לוחמים נוספים נפצעו מהתפוצצות הטיל. מותם ופציעתם של לוחמי סירת מטכ"ל נודע לימים בשם "אסון צאלים ב".

מה יש ומה אין בספר

הספר "צאלים, הטראומה של סירת מטכ"ל" עוקב אחר תהליך קבלת ההחלטות ואחר ההכנות למבצע ומביא את השיקולים הפוליטיים, המודיעיניים והמבצעיים שהועלו בעד קיום המבצע ובעד ביטולו. כמו כן הוא דן בצידוק המוסרי להתנקש במנהיג של מדינת אויב.

דגלאס מקארטור (רביעי מימין) יורד לחוף לייטה בפיליפינים, 20 באוקטובר 1944 | נג'רל מקארטור: "בשדות האימונים יזרעו הזרעים, אשר בשדות אחרים, בימים אחרים, יקצרו את פירות הניצחון"

חיי אדם הוא חלק בלתי נמנע מהמאמץ לשמור על ביטחון המדינה. הציבור מוכן לקבל (בקושי רב) אבדות בעת לחימה, שכן הוא מבין שזה רע הכרחי וחלק בלתי נמנע ממחיר המלחמה.³ אבל הוא אינו מוכן להשלים עם אבדות באימונים. אולם יש להבין שגם להכנות למלחמה יש מחיר. כיוון שהגבולות בין צה"ל לבין המערכת האזרחית אינם אטימים, נחשף הצבא להשפעות תרבותיות חיצוניות - בין היתר באמצעות חיילי המילואים, מחזורי הגיוס החדשים והתקשורת.⁴ היות שהפרט זכויותיו נמצאים במרכז ההווה של חברה דמוקרטית, הולכת וגוברת נטיית הציבור לראות בצבא גוף שמופקד על מימוש זכויות הפרט. התוצאה היא שהציבור בוחן את הצבא באמות המידה המוצדקות של החברה (אפס סובלנות לאבדות) ובמקביל דורש מהצבא

חשיבות האימונים

כידוע, מטרת האימונים היא להכין את הצבא למלחמה, ולכן יש לתרגל אותו בצורה שהיא הקרובה ביותר למציאות במלחמה. הרצון ליצור תנאים שדומים ככל האפשר לאלה ששוררים במלחמה אסור שיביא לזילות בחיי אדם. אין ספק שחיי אדם יקרים, ויש לעשות כל שניתן כדי למנוע קורבנות חינם. צריך להפיק לקחים, להסיק מסקנות וליישמן בעקבות כל אירוע שבו נוצרה סכנה חמורה מהמתוכנן או נפגעו אמצעים, ובוודאי אם תוצאותיו היו טרגיות. אך עם זאת חובה עלינו לזכור ששירות בצבא הוא עיסוק מסוכן. במסגרת ההכנות למלחמה יורים, מפוצצים ומשקיעים מאמצים כדי להכין את המפקדים ואת הלוחמים לפעולה מאומצת שהיא על סף גבול היכולת האנושית. סיכון

מתוכננים בעזרת מודיעין רב על היעדים שהם תמיד ברורים וידועים, לוח הזמנים מדויק, וההחלטה לצאת למבצע היא תלויה הקשר. יתר על כן, כדי להשיג תוצאות מעולות פועלת סירת מטכ"ל בשיטות שחורגות מדפוסי הפעולה הצבאיים המקובלים. כך, למשל, אנשיה משתמשים בתחפושות ומפעילים אמצעי לחימה שאינם עומדים לרשות היחידות הלוחמות הרגילות של צה"ל. התרגיל בצאלים לא היה עוד תרגיל של יחידה צבאית, אלא מדובר היה במודל מבצעי שראש המטה הכללי הגיע לצפון בו. זו גם הייתה הפעם הראשונה שבה נעשה שימוש בטילי תמוז בסירת מטכ"ל - יחידה שבה גם הוראות הביטחות שונות מאשר ביחידות האחרות בצבא.

סיכום

מחבר הספר "צאלים, הטראומה של סיירת מטכ"ל", חקר לעומק את תהליך ההכנות למבצע, את האירועים שהובילו לתאונה המבצעית ואת ההתרחשויות שהתחוללו לאחריה, ובכללן ועדת החקירה והמשפט המתקשר. אסנהיים מספק לקורא מצפן לניווט במבוך של פרטי האירועים, אולם נמנע מלנתח ומלהביע עמדה דווקא בסוגיות המהותיות הנן לסיירת מטכ"ל והן לצה"ל כולו.

הערות

1. תמוז הוא טיל מונחה מדויק לטווח של עד 25 ק"מ. בתמוז מותקן חיישן אלקטרו-אופטי שמאפשר לצוות המשגר לראות על צל את המטרה בזמן מעוף הטיל ולכוון אותו בצורה מדויקת עד לרגע הפגיעה.
2. Carl Von Clausewitz, **On War**, Princeton University Press, New Jersey, 1984, Book one, Chapter 1
3. במלחמת לבנון השנייה ולאחר מכן ב"עופרת יצוקה" וב"עמוד ענן" התברר שפגיעות קשות בעורף נסבלות יותר בעיני הציבור מאשר אבדות בקרב החיילים. הנישה הזאת מקשה על ההנהגה להפעיל את צה"ל למשימות של הגנה על העורף.
4. יורם פרי, "דפוסי הזיקה של צה"ל למערכת הפוליטית בישראל" בתוך: בנימין נויברגר ואילן בן-עמי (עורכים), **דמוקרטיה וביטחון לאומי בישראל**, האוניברסיטה הפתוחה, 1996, עמ' 198-196
5. צבי גילת, "תסמונת המח"ט", **מעריב**, סופשבוע, 19 ביולי 1996, עמ' 26
6. אריאלה רינגל-הופמן, "התקוממות האלופים", **ידיעות אחרונות**, המוסף לשבת, 14 במרס 1997, עמ' 18-19
7. עודד מודריק, **שפיטה צבאית**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1993
8. המטה הכללי, **חוק השיפוט הצבאי**, תשנ"ו - 1955
9. זהבה אוספלד, **צבא נולד**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, תל-אביב, 1994, עמ' 413-414
10. **חוק השיפוט הצבאי**, עמ' 6-7
11. בדומה להתדיינות בבתי הדין הרבניים המבוססת על ההלכה הדתית.
12. בדומה לדיינים הדתיים בתחום ההלכה הדתית.
13. הכוונה היא לרשות המחוקקת (הכנסת) ולרשות המבצעת (הממשלה והגופים הציבוריים הכפופים לה).
14. מאחר שהדרג הפיקודי העליון הוא מקור ההלכה המשפטית, הוא גם הפרשן המוסמך ביותר שלה, ומהסיבה הזאת הוא נושא באחריות להפקת הלקחים. במסגרת הזאת נתונה בידי האחריות להחלטה להניע באמצעות תהליך הפקת הלקחים את מהלך הדברים לקראת העמדת איש צבא למשפט צבאי.
15. חנן שי (שוורץ), "המשבר, שברו ופתורנו" - הרצאה במסגרת יום עיון בנושא: **צה"ל והחברה הישראלית**, אוניברסיטת חיפה, 30 באפריל 1997
16. אלכס פישמן, "כניעתו של צה"ל", **מעריב**, 16 במרס 1995, עמ' 3
17. סימה קדמון, "הולכים ומסתבכים", **מעריב**, המוסף לשבת, 7 במרס 1997, עמ' 8
18. פישמן, **שם**

לא מתקיימת הפרדת רשויות, והדרג הפיקודי העליון שעומד בראש השרשרת המבצעית הוא גם המחוקק ומקור ההלכה הצבאית.¹⁴ השוני בין המערכת הצבאית לבין זו האזרחית בא לידי ביטוי בסמכות ההחלטה הייחודית של הדרג הפיקודי העליון בצבא להגיש כתב אישום או למנוע את הגשתו, אם אין לכך הצדקה מנקודת ראותו, שהיא נקודת הראות של מי שעומד בראש קודקוד הפירמידה המקצועית והפיקודית.¹⁵

פנייתו של הרמטכ"ל ברק לפרקליט הצבאי הראשי לאחר אסון צאלים כמו גם ההפקעה של נושא הבטיחות מהמפקדים והקמתו של מערך הבטיחות הנן שגיאות חמורות שתוצאותיהן היו העברת הדגש מתחקיר מקצועי של תאונות האימונים (תחקיר שעשו המפקדים כדי ללמוד ולהפיק לקחים) לחקירות משפטיות שתכליתן חיפוש אשמים.¹⁶ אולם אם צה"ל מפנה את הטיפול בתאונות לתחום המשפטי, שכידוע אינו בתחום מקצועיותו הבלעדי ואינו עיסוק צבאי מובהק, מה לו להלין על הדרישה להוציא מתוכו את חקירת התאונות לידי גורם מקצועי חיצוני? בחיל האוויר כבר היה מי שהתריס כלפי מפקד החיל: "אם ניתן לגורמים חיצוניים לנהל אותנו ולקבוע את האופן שבו נטוס ונתאמן, השר יהיה מבסוט, העם יבוא על סיפוקו, ההורים השכולים יירגעו. אולי אפילו נפחית את מספר התאונות. אבל חיל האוויר יפסיד את המלחמה הבאה".¹⁷

ההחלטה להעביר את חקירת התאונות המתרחשות בצבא לידי הפרקליטות היא למעשה כריתת הענף שעליו יושב הצבא

ההחלטה להעביר את חקירת התאונות המתרחשות בצבא לידי הפרקליטות היא למעשה כריתת הענף שעליו יושב הצבא. חקירה של תאונות האימונים היא חלק אינטגרלי מהתרבות הארגונית הייחודית של המערכת הצבאית והיא מרכיב הכרחי בקיום היררכיית הפיקוד הצבאי.¹⁸ ניתן להשוות את הניסיון להפקיע את חקירת התאונות מידי המפקדים לניסיון להפקיע את ניתוחי הגוויות מידי הרופאים.

שימלא את משימותיו ללא דופי. האווירה הליברלית הזאת לא רק מתעלמת מכך שסיכון חיי אדם הוא חלק בלתי נפרד ממאמץ ההכנות למלחמה, אלא גם משמשת בית גידול לתפיסה שהשתרשה כאן בשנים האחרונות שלפיה כל אדם שנפל באימונים הוא קורבן שווא.⁵ מכאן קצרה הדרך עד להגשת כתבי אישום נגד כל מפקד שתחת פיקודו התרחשו אירוע בטיחותי או תאונה.⁶ אולם חמורה לא פחות היא העובדה שקיימת כיום גם דרישה להדיח מפקדים (בכירים ככל האפשר) בכל אירוע מבצעי שתוצאותיו כרוכות בחוסר שלמות. זאת בלי להבדיל בין אחריות ישירה לאחריות עקיפה.

קיימת כיום דרישה להדיח מפקדים (בכירים ככל האפשר) בכל אירוע מבצעי שתוצאותיו כרוכות בחוסר שלמות

סוגיית התחקיר והשיפוט הצבאי

לא בכדי הצבא הוא הארגון היחיד בחברה שהוסמך לקיים מערכת שפיטה אוטונומית מלאה, כולל שיפוט פלילי.⁷ ההיתר הזה נובע מאופיים הייחודי של שדה הקרב ושל ההלכה הצבאית. עיון בחוק השיפוט הצבאי, שפורסם ונכנס לתוקף ב-1955,⁸ מאפשר לעמוד על קיומם של כמה הבדלים מהותיים בין מערכת המשפט הצבאית לבין זו האזרחית.⁹ אולם בכל מקרה לא הייתה כל כוונה ליצור נתיב משפטי עוקף, ובוודאי שלא בנוגע לעניינים שאינם צבאיים מובהקים.¹⁰ אלה הם ההבדלים המהותיים העיקריים בין מערכת המשפט הצבאית לבין זו האזרחית:

1. המשפט הצבאי מבוסס על ההלכה הצבאית.¹¹ העובדה הזאת מחייבת את משפטני הצבא להתמחות - מעבר ללימודי הדין הצבאי - גם בתורות הצבאיות¹² במסגרת הסמכתם לקציני משפט.
2. בעוד שמערכת המשפט האזרחית היא רשות נפרדת ועצמאית לחלוטין, שתפקידה - בין היתר - הוא להיות גורם שכולם ומאזן את הרשויות האחרות,¹³ הרי שיעודה הבסיסי של המערכת המשפטית הצבאית הוא לחזק את המשמעת ולהעניק למפקדים שליטה מוחלטת בצבא.
3. בצבא, שלא כמו במוסדות המדינה,